

zbornici

IZAZOVI ODRŽIVOG RAZVOJA U SRBIJI I EVROPSKOJ UNIJI

UREDNICI

Predrag Jovanović

Sanja Stojković Zlatanović

הכור

IZAZOVI ODRŽIVOG RAZVOJA
U SRBIJI I EVROPSKOJ UNIJI

IZDAVAČ

Institut društvenih nauka
Beograd, 2020

ZA IZDAVAČA

dr Goran Bašić

RECENZENTI

dr Predrag Petrović
dr Vladimir Nikitović
dr Dejan Trifunović
dr Marta Sjeničić

EDICIJA

Zbornici

UREDNIKA EDICIJE

dr Mirjana Dokmanović

ISBN 978-86-7093-237-1

zbornici

IZAZOVI
ODRŽIVOG
RAZVOJA
**U SRBIJI I
EVROPSKOJ
UNIJI**

UREDNICI

dr Predrag Jovanović

dr Sanja Stojković Zlatanović

INSTITUT
DRUŠTVENIH NAUKA
BEOGRAD
INSTITUTE
OF SOCIAL SCIENCES
BELGRADE

ANA VUKOVIĆ
Naučna saradnica
Institut društvenih nauka, Beograd
avukovic@idn.org.rs

Obrazovanje kao činiac društvenog razvoja: reforma obrazovanja u Srbiji po ugledu na EU¹

Apstrakt

Rad razmatra društvene mehanizme, razloge, povode i posledice prve decenije reforme obrazovanja u Srbiji, u 21. veku. U tom periodu postavljena su osnovna načela reforme, nakon čega se proces obrazovne reforme odvija manje-više po inerciji. Reformom je projektovano da se Srbija razvija kao kompatibilno područje tržišta radne snage s EU, u smislu strukturne uniformnosti obuke radne snage („obrazovnih ishoda“). To omogućava da investitori iz EU imaju u Srbiji rezervoar jeftinije radne snage, zadovoljavajućeg nivoa obuke, kao i da ustanove i kompanije iz EU imaju mogućnosti da iz Srbije, brzo i bez posebnih troškova, povlače deficitarne kadrove. To je, u Volerstinovom svetsko-sistemsom smislu, karakteristika zavisne, poluperiferijske, odnosno, polukolonijalne privrede.

Ključne reči: reforma obrazovanja, društveni odnosi, kapitalistički svetski sistem, poluperiferija, neokolonijalizam

141

zbornici

Obrazovanje kao činiac društvenog razvoja i svetsko-sistemske integrisanosti

■ U poslednjih trideset godina jedan od pojmova koji se pojavljuju kao novitet u društvenoj teoriji je pojam *održivog razvoja*, koji se, uglavnom, dovodi u vezu sa klimatskim promenama i pitanjima iz domena ekologije. Međutim, ništa manje važni nisu ni ekonomski ili društveni aspekti održivog razvoja, kao deo, za svako društvo, sudbinske jednačine između „uspeha“ i „propasti“.

Društveni razvoj (*human development*) ima svoje pretpostavke, uzroke, oblike, društvene pojave i društvene odnose koji zavise od međusobnog delovanja različitih društvenih podsistema. U zavisnosti od stepena društvenog razvoja mogućnosti društvenog

¹ Rad je napisan u okviru Programa istraživanja Instituta društvenih nauka za 2020. godinu koji podržava Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja.

razvoja mogu biti pod različitim stepenom (dominacijom) nekog društvenog podsistema – političkog, ekonomskog, kulturnog, a pored obrazovanja indeks humanog razvoja kao mera za procenu dugoročnog napretka obuhvata još dve dimenzije – dug i zdrav život i pristojan životni standard.

U sociologiji obrazovanja razmatra se i uloga obrazovanja u društvenom razvoju, a „obrazovanje se poima kao važan činilac društvenih promena nezavisno od toga da li je reč o procesima koji treba da obuhvate vrednosnu matricu jednoga društva ili pak da doprinesu ekonomskom razvoju, na primer (Petrović, 2011: 120)“.

Nakon 2000. godine, koja se u sociološkoj literaturi vidi kao godina „odblokiranja tranzicije“, i obrazovanje u Srbiji stavljeno je u funkciju ideologije *modernizacije*, odnosno pripreme naše zemlje „na putu za priključivanje“ i integraciju u EU. Priključivanje, u stvari, podrazumeva proces reforme obrazovanja na osnovu parametara koji su „plodni“ i uspešni pokazatelji za zemlje EU, a koji je preduzet bez prethodne analize domaćih stručnjaka sa iskustvom iz ove oblasti. Ova reforma bila je, kao i reforme u drugim društvenim oblastima, samo segment u okviru nastojanja vladajuće političke elite, nakon 2000. godine, da sprovede „četvrti pokušaj modernizacije Srbije u poslednjih dvesta godina“ (Antonić, 2006: 11).

Sociolozi su već u toku prve decenije reforme obrazovanja, uočili da je reforma obrazovanja u Srbiji društveni proces koji je podstaknut različitim motivima. Među tim motivima istaknuto je, na primer, da je tehničko-tehnološki razvoj podstakao društvene promene, među kojima je, zbog globalizacije, za razvoj lokalnih tržišta bilo neophodno uključivanje u međunarodne tokove. Potom da, iako se o reformi obrazovanja sve više govori, ona nije prioritet društvenog razvoja jer „da bismo mogli krenuti u reformu obrazovnog sistema, neophodno je imati razvijenu privredu, uređenu demokratsku državu i formirano civilno društvo. Bez ovoga nije moguće postaviti parametre u okviru kojih se mogu trasirati razvojni pravci reforme obrazovnog sistema, počev od predškolskog vaspitanja pa sve do univerziteta“ (Miladinović, 2011: 25–27).

Jedna od krucijalnih i najtežih posledica po ekonomski i privredno nedovoljno razvijena evropska društva, među kojima je i Srbija, i svojevrsan „preduslov“ globalizacije, jeste „odvođenje talenata iz nerazvijenih zemalja koje ulažu u obrazovanje darovitih a oni se realizuju u drugim razvijenim društvima pitanje je za nauku i državnu

obrazovnu politiku: Šta da se radi? Kako da se zaštite vlastiti interesi u obrazovanju?" (Avramović, 2010: 84).

U prvoj deceniji reformskog procesa uočeno je da se reforma obrazovanja vrši pod direktnim uticajem i usmeravanjem različitih transnacionalnih struktura na ključnog aktera – tadašnje Ministarstvo prosvete „pogotovo u sazivu (2001–2004) koji je izvršio najveći deo reforme – osnovna načela promene prosvetnog sistema preuzelo je sa strane" (Antonić, 2011: 8–9). Osnovne smernice reforme utvrđene su nakon što je Ministarstvo pošlo od analize srpskog školstva koju su obavili UNICEF i OECD, 2001. godine, nakon nekoliko međunarodnih konferencija. Koncept reforme obuhvatio je glavni strateški cilj: usaglašavanje sa strateškim ciljevima zemalja članica EU i „otvaranje sistema obrazovanja i obuke ka spoljašnjem svetu, u svetlu bazične potrebe da se podstakne njegova revelantnost za posao i društvo i za suočavanje sa izazovima koje nameće globalizacija" (Kovač–Cerović i dr., 2004: 163).

Posebno je istaknuto, takođe, da je reforma obrazovanja urađena bez autentične refleksije domaćih institucija, posebno naučnih institucija koje se ovom oblašću bave u Srbiji (Avramović, 2010: 27).

Školski primer obrazovanja kao laboratorije socijalnog eksperimenta

Uvođenje reforme podrazumeva iskustveno analiziranje posledica društvene promene na društveni podsistem i društveni razvoj jedne zemlje. Kako je naša zemlja postala laboratorija za eksperiment u okviru obrazovne politike? Jedan od načina je uvođenje *patronstva*, tj. strane ekspertize. Naime, podrazumeva se da nerazvijenije zemlje nemaju kapacitete (tj. stručnjake, profesore, naučnike itd.) da sagledaju koje su neophodne društvene promene da bi se unapredio društveni razvoj, već im je potrebna „pomoć" sa strane, i ugledanje na uzore i idealno-tipske modele obrazovanja u nekoj drugoj zemlji.

Paradoks je u tome što su, neki profesori, takođe, bili u prilici da budu stipendisti u zemljama sa visokim stepenom društvenog razvoja, ali im se ni to ne može uzeti kao kvalitativan kriterijum da će uspešno umeti da obave reformu, iako o stvarnom stanju imaju bolji uvid od stranih eksperata. Paradoks koji se oslanja na prethodni jeste da je društvenu reformu, u ovom slučaju, u obrazovanju, nemoguće

sprovedi prema kriterijumima ocenjivanja ili po ugledu na „idealno-tipski“ obrazac koji je zastupljen u zemlji na višem stepenu društvenog razvoja, jer ne postoje društveni uslovi i odnosi kao okruženje u kome je ka tome moguće stremiti kao izvrsnom modelu. U tom smislu „pre otpočinjanja bilo kakve reforme obrazovanja neophodno je dati odgovor na pitanje šta želimo kao konačni proizvod – specijalistu za jednu operaciju ili svestranog intelektualca spremnog i sposobnog da prihvati izazove novog“ (Miladinović, 2011: 30).

U kontekstu korišćenja i primene različitih modela obrazovanja, može nam poslužiti to kako je davno Veber utvrdio razliku u obrazovanju između dve zemlje na primeru odnosa dva đaka, američkog i nemačkog: „Američki dečak uči neizrecivo manje od njemačkog dečaka. Ali, sudeći po *smislu* njegova života u školi, on uprkos nevjerovatno velikom broju ispita nije još postao biće koje samo polaže ispite, kao što je to postao njemački dečak. Jer u Sjedinjenim Državama nalazimo tek početak stvaranja birokracije koja pretpostavlja diplomu o položenom ispitu kao ulaznicu u carstvo prebendalne službe. Mladi Amerikanac ne respektira ništa i nikoga, nikakve tradicije, niti ikakvu službu ako ne ono što je važno za njegovo vlastito osobno postignuće, a što se zove američka „demokracija“. To je smisao demokracije i zato nam je do njega stalo, kakogod mogao biti izobličen u svom odnosu spram stvarnosti. Amerikanac o svom učitelju, koji stoji ispred njega, ima ovakvu predodžbu: on mi za novac moga oca prodaje svoja znanja i metode jednako kao što vrtlarica prodaje mojoj majci kupus. I s tim je gotovo. Doduše, ako je njegov učitelj majstor u nogometu, tada je on na tom području njegov vođa. Ali ako to nije (ili nije nešto slično na nekom drugom sportskom području), onda je on samo učitelj i ništa više, a nijedan mladi Amerikanac ne bi ni pomislio da si dopusti da od njega kupuje „nazor na svijet“ ili pravila mjerodavna za vođenje života“ (Weber, 1989: 274–275).

Ovde će kao primer laboratorije u kojoj je urađen eksperiment kako uskladiti obrazovanje po ugledu na EU, poslužiti reforma obrazovanja u Srbiji. Osnovno u eksperimentu obuhvata pripremu sredstava pomoću kojih će se obaviti i određivanje načina kako će se izvršiti. U društvenom eksperimentu kao sredstvo mogu poslužiti stereoptipi, koji bi trebalo da se analiziraju i preispituju, *a ne da posluže kao referentni okvir da se eksperiment sprovede brzo i po kratkom postupku*. U našoj javnosti je kao povod za neophodnost reforme obrazovanja poslužio stereotip da je *srpsko školstvo tromo, sporo*,

preobimno, te da je znanje koje se dobija u školama i na fakultetu *zastarelo i neprimenjivo*.

Prilikom takvih ocena nije uzeto u obzir da su „danas u optičaju dva ključna obrazovna koncepta: opšte obrazovni koncept i koncept specijalističkog obrazovanja. Specijalistički koncept dominira u najrazvijenijim zemljama, no to uopšte ne znači da on treba da ima prednost nad opšteobrazovnim. Specijalistički sistem kao svoj konačni proizvod ima tzv. fah-idioti. Ljude koji niti znaju, niti shvataju bilo šta osim svoje uže struke. Osnovna karakteristika tzv. fah-idioti je ta da se oni ne snalaze u izmenjenim radnim okolnostima. Ako se promeni tehnologija, ne preostaje im ništa drugo do prekvalifikacija. Drugim rečima, ako ostanu bez posla – preostaje im samo jedno: da traže posao u svojoj užoj struci. S druge strane, u razvijenim zemljama, novopridošli stručnjaci iz zemalja tipa Srbije, Indije, Kine, Rusije i sličnih koje su favorizovale opšteobrazovni koncept vrlo često nalaze svoje mesto u oblasti naučnog istraživanja i razvoja. Njihova praktična vrednost nad fah-idiotima je u tome što im široka teorijska osnova omogućava brzo i lako snalaženje u izmenjenim okolnostima. Dakle, osnovna prednost našeg dosadašnjeg obrazovnog sistema je upravo u opšteobrazovnom pristupu koji podrazumeva vladanje kako uže stručnim tako i opštim znanjima” (Miladinović, 2011: 29–30).

Figura reforme obrazovanja u raskoraku

U dosadašnjim teorijama i problemima društvenog razvoja, analizirane su kako klasične, tako i novije teorije. U različitim interpretacijama, recimo, prikazujući marksističko poimanje društvene promene i istorijskog razvoja, ukazano je na „podelu rada kao osnovu za klasnu podelu i suprotnosti iz kojih se stalno obnavljaju sukobi i odgovarajuće promene pa se na taj način i sve tehničko-tehnološke promene pokazuju kao deo i jedan od glavnih činilaca promene u društvenim odnosima”, te da „u tim okvirima pojedinac, vrednosti i svest dobijaju svoj značaj i smisao granice do koje se promene mogu realno ostvariti” (Popović; Ranković, 1981: 81). Takođe, u okviru strukturalizma kao teorije i analitičke orijentacije odavno je uočeno da „u određenju strukturalnog kauzaliteta, kao zavisnosti i „položaja” delova u okviru složenih „artikulisanih” celina svaki društveni totalitet je *istorijski* time što je na osoben složen način strukturiran, u smislu jedne

specifične hijerarhije (jedne glavne i više sekundarnih) protivrečnosti koja je podložna stalnim izmenama (struktura u konjukturi)" (Popović, Ranković, 1981: 108).

Istraživači su uočili da je predmet reforme obrazovanja kod nas nakon 2000. godine, u suštini, davanje prednosti kvantitetu nad kvalitetom, tj. da je sve što je uključeno u obrazovanje, „pod lupom” kvantitativnih kriterijuma koji, u najširem smislu, normiraju kvalitet i karakter znanja, i svih društvenih odnosa koji su povezani sa prosvetom. Osnovno, srednje, visoko obrazovanje, kao i celokupna nauka su u ustrojstvu utvrđivanja kvaliteta na osnovu kvantiteta i kriterijuma zasnovanih na broju i „formuli”.

U okviru procesa kvantifikacije ispušten je iz vida važan kriterijum da bi se i one neophodne i kroz iskustvo poželjne promene uvele, a to su društveni odnosi, a u visokom obrazovanju „kvantifikacija” je doprinela uspostavljanju kupoprodajnog odnosa između fakulteta i studenata (tj. roditelja i porodice), najčešće na uštrb znanja i opšte kulture (Miladinović, 2011: 42–44).

Studenti dobijaju svojevrsno obećanje da će plaćanjem školarine i pohađanjem predavanja na kraju semestra imati prelazne ocene u indeksu (Uzelac, 2009: 20), i često mnogi od tih studenata, ne žele da čitaju knjige, jer ih smatraju „zastarelim”, „od 12 studenata, koliko mi je bilo na uvodnom predavanju iz srednjovekovne filozofije, oktobra 2009. godine svih 12 koriste internet, ali niko ne čita knjige, niti se može setiti poslednje koju je pročitao” (Uzelac, 2009: 253). Tako se i autor ovog rada seća anegdote u prvim godinama uvođenja „bolonje” na jednom fakultetu društvenih nauka, u razgovoru sa studentom koji me je na hodniku pitao „Zašto čitamo samo 60 strana nekog dela koje je napisao Platon?”, odgovor je bio: „Kolega možete da pročitate celu *Državu*, i bilo koju knjigu koju imate u literaturi, niko Vam ne brani, bilo bi i poželjno, zbog sebe.” Ova anegdota ukazuje na to, da su i neki studenti koji razmišljaju bili, ipak, svesni da je nemoguće shvatiti poentu nekog dela, pogotovo iz osnovne literature, ako se znanje svodi na kvantitet i poglavlja knjige.

Ovde dolazimo do tri aspekta reforme, zbog ograničenosti rada svi aspekti neće biti iscrpno analizirani. Naime, reforma je, u različitom obimu i modalitetu, obuhvatila sva tri nivoa obrazovanja: osnovno, srednje i visoko, ali i nauku (u okviru fakulteta i naučnih institucija) kao najvažniju oblast koja *proizvodi* znanje, obrazuje, i formira buduće „znalce”.

Figura raskoraka obuhvatila je u kratkim crtama nepovezanost različitih nivoa obrazovanja, stereotipizaciju, demokratizaciju odlučivanja aktera u obrazovanju i medijsku sliku obrazovanja u društvu. Ovo su samo neki od elemenata koji su bili sredstva u eksperimentu, ali ovim lista nije svakako iscrpljena.

Raskorak u razlozima za sprovođenje reformi se mogao nazreti kroz nepovezanost i spuštanje kriterijuma za utvrđivanje neophodnog znanja od osnovnog školstva do visokog obrazovanja, ali sa kvalitativnom distinkcijom u posledicama. Prevažadno zbog toga što je osnovno obrazovanje možda prvo i poslednje okruženje u kome se pojedinac obrazuje, ne samo teorijski, već i kroz socijalizaciju za društvene odnose u koje će stupati tokom života. Ako na toj stepenici nauči da je samo kvantitet merilo kvaliteta, onda će se njegovo mišljenje teško promeniti ili preoblikovati na fakultetu u budućnosti. Naime, činjenica da je osnovno obrazovanje obavezno, a visoko obrazovanje nije, dovelo je do toga, da se i u osnovnom obrazovanju spusti kriterijum za neophodno i prolaznost, koja je pogubnija po celokupan društveni razvoj. Kao u ogledalu, nizak nivo znanja neophodnog za uspeh u osnovnoj školi, preslikao se u nizak nivo znanja i kriterijuma za ocenjivanje na fakultetu, što je dalje onemogućilo kvalitetnu reprodukciju znanja, i dovelo do fiktivne elitizacije znanja.

Elitizacija znanja obuhvata i opredeljenje za to koju osnovnu i srednju školu će dete upisati, sve do toga za koji fakultet će se opredeliti u budućnosti. U nešto drugačijoj formi elitizacija znanja obuhvatila je svojevrstu podelu na kvalitetnije društvene aktere u koje su spadali pojedinci koji su deo obrazovanja ili, ređe, celokupno obrazovanje stekli u inostranstvu, i one, često okarakterisane kao manje vredne – koji su sve nivoe obrazovanja stekli u našem školskom sistemu. Međutim, iako su prosvetni radnici u Srbiji uočili ovu jipromenu karaktera obrazovanja” i tzv. reformski paradoks: s jedne strane, već „više od 20 godina iz našeg obrazovnog sistema odlaze u svet desetine hiljada mladih ljudi i odlično se uklapaju u obrazovne sisteme drugih zemalja (...) sada kada mi treba da se i formalno i suštinski približimo tom svetu i Evropskoj uniji, naš obrazovni sistem odjednom ne valja i treba ga uništiti” (Ružičić, 2010: 135–136), ovaj stereotip o kvalitetnijem znanju koje se dobija u drugim zemljama opstaje sve do danas, i, kao ozbiljnu posledicu ima to što se manifestuje i na kasnijim „stepenicama” kroz davanje prednosti kandidatima prilikom zapošljavanja. U skladu sa tim, nepotizam kroz „vezu” nije

samo karakteristika našeg društva, ono dobija svoju specifičnu stranu formulu kroz nepotizam u potenciji kroz „preporuku“ koja u datom *društvenom odnosu* manifestuje implicitnu moć pojedinca ili institucije koji daju preporuku.

Uzgred, bez namere da dublje analiziramo, treba pomenuti da je među razlozima za reformu obrazovanja bilo i mišljenje da „obrazovanje nije usklađeno sa potrebama privrede i društva“. Ako se ovaj stav raščlani na deset godina kraha privrede i društva, pre početka reforme nakon 2000. godine, može se zaključiti da je nakon 2000. trebalo otpustiti sve nastavnike u npr. srednjim stručnim školama koji su obrazovali profile za rad u industriji različitih grana privrede i sl. Nakon toga, to i jeste delimično urađeno, favorizovanjem menadžera u različitim oblastima kao poželjni i „proizvodni“ profesionalni profil (po ugledu „na svet“), a potom nakon nekoliko godina, ispostavilo se da postoji deficit kvalifikovanih majstora i radnika koji su neophodni u različitim privrednim delatnosti (možda upravo onih koji su prethodno okarakterisani kao nepotrebni i neprimenjivi profili).

Iako su znanje i obrazovanje glavni imperativ i često jedini resurs ekonomski i tehnološki nerazvijenih zemalja, posebno postsocijalističkih, u konkurenciji sa razvijenijim zemljama „period komunizma je u tim zemljama svojevremeno afirmisao obrazovanje kao vrednost iako je potonja kriza u mnogim sredinama dala sve od sebe da tu vrednost baci u blato. Ne treba zaboraviti da je jedna od „mada retkih, dobrih strana, inače nefunkcionalnog, socijalizma ta, da je veliki broj ljudi imalo mogućnost (relativno) besplatnog školovanja do najvišeg nivoa. Drugo pitanje je to što su, zbog razmera društvenih nejednakosti, ovakvu mogućnost češće koristili pripadnici viših društvenih slojeva, kao i oni koji su živeli blizu univerzitetskih centara“ (Miladinović, 2011: 35).

U istorijskom osvrtu na promene u znanju i obrazovanju kao činiocu društvenog razvoja nisu izostale ni samorefleksije naučnika i istraživača o stanju u nauci, profesionalnim uzorima i autoritetima u naučnom smislu kod nas i u svetu; oblastima istraživačkih interesovanja u različitim društvenim periodima, korišćenju metoda istraživanja u društvenim disciplinama, kod nas i u svetu, već je dat svojevrsan uvid u posledice koje su društvene, istorijske i strukturne promene u našem društvu imale na društvenu (sociološku profesiju) i delovanje naučnih institucija (Vuković, 2012).

Akcion plan za sprovođenje Strategije obrazovanja u Srbiji do 2020. podrazumevao je četiri cilja dugoročnog razvoja obrazovanja

koji su obavezujući za obrazovni sistem u celini i za svaki njen deo, a strategijom su definisani kao: 1) povećanje kvaliteta procesa i ishoda obrazovanja do maksimalno dostižnog nivoa – onog koji proističe iz naučnih saznanja o obrazovanju i ugledne obrazovne prakse; 2) povećanje obuhvata stanovništva Republike Srbije na svim obrazovnim nivoima, od predškolskog vaspitanja i obrazovanja do celoživotnog učenja; 3) dostizanje i održavanje relevantnosti obrazovanja, posebno onog koje se potpuno ili delimično finansira iz javnih izvora, tako što će se struktura sistema obrazovanja usaglasiti sa neposrednim i razvojnim potrebama pojedinaca, ekonomskog, socijalnog, kulturnog, medijskog, istraživačkog, obrazovnog, javnog, administrativnog i drugih sistema; 4) povećanje efikasnosti upotrebe svih resursa obrazovanja, odnosno završavanje obrazovanja u predviđenom roku, sa minimalnim produžetkom trajanja i smanjenim napuštanjem školovanja.²

Kroz istraživanja je, međutim, utvrđeno da postoji raskorak u mogućnostima da se ovi zahtevi ispune, jer za razliku od perioda pre devedesetih godina dvadesetog veka, pripadnici nižih slojeva nisu u mogućnosti da se obrazuju, i nemaju prohodnost ka višim nivoima obrazovanja. Rezultati istraživanja o (ne)jednakosti u mogućnostima pripadnika različitih slojeva, posebno pripadnika nižih društvenih slojeva, pokazali su da je srpsko društvo sve zatvorenije, tj. da prohodnost na više nivoe obrazovanja, nije opcija koja je dostupna svim članovima društva (Miladinović, 2011; Cvejić, 2012; Antonić, 2013).

S druge strane, naša vlada je obezbeđivala zapadnim kompanijama, kroz program „10 000 evra za svako radno mesto“, besplatnu radnu snagu. S usvajanjem Zakona o dualnom obrazovanju (2017)³vest⁴) zapadne kompanije u Srbiji dobile su mogućnost da koriste i obaveznu dečju radnu snagu. Ranije „obrazovanje uz rad”

² Akcioni plan za sprovođenje Strategije obrazovanja u Srbiji do 2020. (http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/Akcioni_plan.pdf, pristupljeno 15. januara 2020.

³ Zakon o dualnom obrazovanju: <http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/zakoni/2017/2861-17.pdf>, pristupljeno 15. 2. 2020.

⁴ Usvojen zakon o dualnom obrazovanju, *Novosti*, 8., novembar 2017 : <https://www.novosti.rs/%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B8/%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0/%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%88%D1%82%D0%B2%D0%BE.395.html:694751-Usvojen-Zakon-o-dualnom-obrazovanju>, pristupljeno 15. 2. 2020.

bilo je u nadležnosti Ministarstva prosvete, dok sada pak kompanije u koje će deca ići da rade bira i kontroliše Privredna komora Srbije. Ranije je naglasak bio na učenju – zato deca nisu dobijala platu, sada je naglasak na radu – deca će prvenstveno raditi i za to biti plaćena.

Sada će se i do 80% stručnih časova obavljati u kompaniji, pri čemu deca mogu da rade i do 30 sati nedeljno (pet dana po šest sati; čl. 6). Za to će dobijati tek 70% od minimalne cene rada (čl. 34). „Uslovi (iz zakona) postavljeni poslodavcima su takvi da je sasvim jasno da ih svaki poslodavac može formalno ispuniti, a da nema garancije da će ih poštovati. To zapravo znači da se poslodavcima obezbeđuje ekstremno jeftina radna snaga. Da li je potrebno dualno obrazovanje za čišćenje toaleta? Za nošenje teških tereta? Koliko je zapravo prakse potrebno da bi se naučilo slaganje kablova, kada sam poslodavac, inače, izvodi jednodnevnu obuku novozaposlenih za ovo' zanimanje'? A to će zasigurno biti poslovi na kojima će se naći deca u ovom režimu rada” (Reljanović, 2017).

Zaključak

Razmatranje promena u okviru nekog sistema, pokazalo je da „sistem može imati svoju unutrašnju dinamiku sa smerom promene „na nivou strukture”, gde sinhronija i dijahronija mogu da imaju dopunska analitička značenja, u smislu da je prva više „kretanje razvitka unutra strukture”, dok se „dijahronija” određuje i kao odstupanje u istorijskim slučajevima „dodira” dva različita globalna društva, kao „presecanje” dveju različitih civilizacija ili „linija” razvitka (Popović, Ranković, 1981: 112).

Ako ovaj teorijski stav primenimo na primeru reforme obrazovanja u Srbiji po ugledu na EU, možemo da zaključimo da ona nije urađena uzimajući u obzir ni sinhronijsku ni dijahronijsku perspektivu, već su obe „matrice” samo delimično primenjene u različitim kontekstima i fazama reforme u teorijskom smislu, bez razumevanja šireg okvira nastojanja da se Srbija svede na (neo)kolonijalni rezervoar jeftine radne snage.

Prilikom reforme obrazovanja u našem društvu došlo je do zamene teza, a sve u skladu s neoliberalnim modelom reforme društva. Tako je znanje „da bi bilo primenjivo” zaogrnuto sintagmom „tržišta znanja” i stavljeno u okvir kupoprodajnog odnosa. Izopštavanjem

znanja (obrazovanja) kao *društvene kategorije* – prvenstveno kulturne i nacionalne, kao i *svođenjem na jedinicu robe*, ostavljen je prostor za *znanje bez karaktera*, bez strukturne i istorijske supstance karakteristične za određenu zemlju.

Kao sredstvo za neokolonijalno zaposedanje institucija obrazovanja korišćeni su idealno-tipski kriterijumi obrazovanja, koji se ne primenjuju čak ni u svim zemljama EU, ili se koriste u skladu sa stepenom u kome ih je uopšte moguće primeniti – posebno s obzirom na stepen društveno-ekonomskog razvoja u datoj zemlji. Takav proces društvene promene u obrazovanju podrazumevao bi niz revelantnih i refleksivnih opažanja kojima bi se uspostavila *autentičnost* oblika i sadržaja reforme obrazovanja, i sledstveno tome uspostavljanje znanja kao izuzetnog (važnog) činioca društvenog razvoja. Međutim, u različitim fazama sprovođenja reforme obrazovanja izostala je ova neophodna samorefleksija, a takođe i svest o individualnoj, kolektivnoj, institucionalnoj i javnoj odgovornosti za strukturne i društvene posledice preduzetih promena obrazovnog sistema.

Umesto da obrazovanje bude deo racionalno-funkcionalnog usmeravanja društvenog razvoja, ono je u Srbiji poslužilo kao instrument političke, ideološke i socijalne polarizacije, kao i sredstvo za ideološku legitimaciju novog poretka i regrutaciju jeftine radne snage unutar neokolonijalnog aparata kontrole i eksploatacije jednog tipičnog (polu)perifernog društva.

LITERATURA

- Akcionni plan za sprovođenje Strategije obrazovanja u Srbiji do 2020. u: Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine, *Službeni glasnik RS*, br. 107/2012, Retrieved February 2, 2020 from the World Wide Web http://www.mpn.gov.rs/wpcontent/uploads/2015/08/Akcionni_plan.pdf
- Antonić, Slobodan. 2009. *Elita, građanstvo i slaba država. Srbija posle 2000*. Beograd: Službeni glasnik.
- Antonić, Slobodan. 2011. „Reforma obrazovanja u Srbiji”, u: *Obrazovanje u tranziciji. NSPM, posebno izdanje*, Vol. XIX, No. 2, 5–25.
- Antonić, Slobodan. 2013. „Društvena pokretljivost u socijalističkoj Srbiji: jedan revizionistički pogled”, u: *Sociološki pregled*, Vol. XLVII, No. 2, 145–170.

- Avramović, Zoran. 2011. „Lice i naličje globalizacijske darovitosti“. u: Gojkov G. i Stojanović A. (ur.): *Daroviti u procesu globalizacije*. Vršac–Arad: Zbornik Visoke škole strukovnih studija za obrazovanje vaspitača "Mihailo Palov".
- Cvejić, Slobodan. 2012. „Novi trendovi u klasno-slojnoj pokretljivosti u Srbiji“, u: Šljukić S. i Marinković D. (prirednici): *Promene u društvenoj strukturi i pokretljivosti*. Novi Sad: Odsjek za sociologiju FF Univerziteta u Novom Sadu.
- Usvojen Zakon o dualnom obrazovanju 2017. *Novosti*. Retrieved February 2, 2020 from the World Wide Web <https://www.novosti.rs/%D0%B2%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B8/%D0%BD%D0%B0%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0/%D0%B4%D1%80%D1%83%D1%88%D1%82%D0%B2%D0%BE.395.html:694751-Usvojen-Zakon-o-dualnom-obrazovanju>
- Kovač–Cerović, Tinde i dr. 2004. *Kvalitetno obrazovanje za sve – izazovi reforme obrazovanja u Srbiji*. Beograd: Ministarstvo prosvete i sporta.
- Miladinović, Slobodan. 2011. „Modernizacija društva Srbije i pitanje reforme obrazovanja“, u: *Obrazovanje u tranziciji. NSPM, posebno izdanje*, Vol. XIX, No. 2, 25–53.
- Petrović, Jasmina. 2011. „Obrazovanje u Srbiji: realnost i medijska slika realnosti“, u: *Obrazovanje u tranziciji. NSPM, posebno izdanje*, Vol. XIX, No. 2, 119–151.
- Popović, Mihailo. i Ranković Miodrag. 1981. *Teorije i problemi društvenog razvoja*. Beograd: BIGZ.
- Reljanović, Mario. 2017. „Da li ćemo im i decu oprostiti?“. *Peščanik*, Retrieved May 2, 2020 from the World Wide Web <https://pescanik.net/da-li-emo-im-i-decu-oprostiti/>
- Ružičić, Ivan. 2010. „Zašto nastavnici moraju biti nosioci kreiranja prosvetnih zakona i reforme obrazovanja“, u: *Obrazovanje u Srbiji danas*. Beograd: Unija sindikata prosvetnih radnika Srbije.
- Uzelac, Milan. 2009. *Priče iz bolonjske šume*. Vršac: Visoka strukovna škola za obrazovanje vaspitača, Retrieved March 14, 2020 from the World Wide Web <http://www.uzelac.eu/2KnjigeStudija/MilanUzelacPriceizBolonjskesume.pdf>
- Vuković, Ana. 2012. „Razvojni put Centra za sociološka istraživanja Instituta društvenih nauka“, u: *Sociološki pregled*, Vol. XLVI, No. 3, 441–460.
- Weber, Max. 1989. *Metodologija društvenih nauka*. Zagreb: Globus.
- Zakon o dualnom obrazovanju, *Službeni glasnik RS*, 101/2017–3, 6/2020-25 Retrieved February 15, 2020 from the World Wide Web <http://www.parlament.gov.rs/upload/archive/files/cir/pdf/zakoni/2017/2861-17.pdf>

Ana Vuković

EDUCATION AS A FACTOR OF SOCIAL DEVELOPMENT: EDUCATION REFORM IN SERBIA IN THE IMAGE OF THE EU

Abstract

The paper considers social mechanisms, reasons, causes and consequences of the first decade of education reform in Serbia, in the 21st century. In that period, the basic principles of the reform were set, after which the process of educational reform has taken place more or less through inertia. The reform envisaged Serbia to develop as an area

of the labor market compatible with the EU, in terms of the structural uniformity of labor training ("educational outcomes"). This has enabled EU investors to have a reservoir of cheaper labor in Serbia, a satisfactory level of training, as well as for the institutions and companies from the EU to have the opportunity to extract deficient staff from Serbia, quickly and without special costs. This is, in terms of Wallerstein's world-systems theory, a characteristic of dependent, semi-peripheral, i.e. semi-colonial economies.

Keywords: education reform, social relations, capitalist world system, semi-periphery, neocolonialism.